

İŞSİZLİK, NEDENLERİ, SONUÇLARI VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Alptekin GÜNEY
Beykent Üniversitesi
Öğretim Görevlisi

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin uğraştığı en önemli sosyal sorunların başında işsizlik olgusu gelmektedir. Ülkeler özellikle teknolojik olarak gelişirken, üretim sistemleri değişmekte ve işgücünün bu gelişmelere ayak uydurması zorlaşmakta, nüfus artışına bağlı olarak artan işgücüne istihdam imkanları yaratmak sorun haline gelmektedir.

Bir ekonomik düzenin düzgün şekilde çalışıp çalışmadığı, geçerli ücret karşılığı çalışmak isteyen herkese iş temin edilip edilemediği ile ölçülür. Bir ülkede bazı kişilerin çalışmak istedikleri halde iş bulamamaları uygulanan ekonomik politikaların kusurudur.¹ İşsizlik modern sanayinin bir sorunudur. İşsizlik sanayiye dayalı ekonomik sistemin yapısından kaynaklanmaktadır, bu nedenle de kişisel değil, sosyal bir sorundur.²

Küreselleşmeyle birlikte 1980'lerden itibaren uygulanan ekonomik politikalar, özelleştirmeler, sendikaların güçsüzleşmesi, çokuluslu şirketlerin ucuz işgücü arayışında olması gibi etmenler yüzünden tüm dünyada işsizlik oldukça önemli bir sorun haline getirmiştir. Türkiye'nin de bu gelişmelerden etkilenmemesi mümkün değildir. 1980'lerden başlayarak ülkemizde de işsizliğin giderek ağırlaştığı görülmektedir.

Bu çalışmada, ülkemizdeki işsizlik gelişimi özellikle 1988-2008 yılları aralığında çeşitli yönleriyle incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada konunun anlaşılmasına katkı sağlamak için öncelikle ikinci bölümde işsizlik kavramı ve işsizlik çeşitleri üzerinde durulmuştur.

¹ Sadun Aren, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Şubat 1975 (Beşinci Basım), s. 17

² Sabahattin Zaim **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1997(10.Baskı),s.173

Çalışmanın üçüncü bölümünde önce Türkiye'deki genel işsizliğin 1923-2008 yılları arasındaki gelişimi, ardından da 1988-2008 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte; kent-kır işsizliği, kadın-erkek işsizliği, cinsiyete göre kent-kır işsizliği, genç işsizliği, eğitim durumuna göre işsizlik ve iş arama sürelerine göre işsizlik gelişmeleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde işsizliğin nedenleri genel olarak ve Türkiye özelinde incelenmiştir, dördüncü bölümde ise işsizliğin ülke ve kişiler açısından neden olduğu sonuçlar incelenmiştir.

Altıncı bölümde işsizlikle mücadelede Türkiye'de alınan önlemler ve mücadele yöntemleri, yedinci ve son bölümde ise Türkiye'de işsizliğin genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. İŞSİZLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Tarih boyunca ülkelere göre, sosyal ve ekonomik boyutları farklı olmakla birlikte, işsizlik tüm toplumların en önemli sorunlarının başında gelmiştir. İşsizlik asıl olarak sanayi devrimiyle birlikte bütün ülkelerde farklı boyutlarda olsa da görülmeye başlanmıştır. Bütün ülkelerde görülmesine karşın işsizlik, 1980'lere kadar asıl olarak gelişmekte olan ülkelerin sorunu haline gelmiştir. 1980'lerle birlikte neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasının da etkisiyle, gelişmiş ülkelerin de sorunları arasına girmiştir.³

Günümüzde tüm toplumların en önemli sorunu haline gelmiş olan işsizliği; iktisadi anlamda emek talebinin emek arzını karşılamaması olarak açıklayabiliriz. Tek başına emek arzının emek talebine eşit olması işsizlik olgusunu ortadan kaldırmaz, istihdamın gerçekleşebilmesi için emek arzının talep edilen işçi niteliklerini de taşıması gerekir, yoksa istihdam söz konusu olamaz.

Ülkelerinin gelişme hızlarına paralel olarak ekonomik hayatta iş bölümü ve insan ihtiyaçları sürekli artmaktadır. Ülkelerdeki sanayileşme ve hızla şehirleşme, yaşam şartlarındaki değişiklikler, kadınların çalışma hayatına katılma oranlarının artması, işgücüne katılım oranını hızla yükseltmektedir.⁴ İşsizlik; başka şekilde ifade edilecek olursa, toplumda ortaya çıkan çalışma istek ve zorunluluğu ile orantılı olarak istihdam olanaklarının yaratılamaması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

³ Süleyman Özdemir vd., *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İstanbul, İTO, Yayın No: 2006-24, 2006, s.67-68

⁴ Sabahattin Zaim *a.g.e.* ,s.132

İşsizliği; çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamı⁵ olarak ve buradan hareketle işsiz; çalışma istek ve gücünde olup, piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimse⁶ olarak tanımlamamız mümkündür. Burada önemli konu, tanımdan da anlaşılacağı gibi, kişinin çalışma isteği ve gücüdür. Eğer kişi sakat, yaşlı veya çalışmasına engel herhangi bir hali varsa, bundan dolayı çalışmıyorsa veya çalışmaya engel bir durumu olmamasına rağmen, özgür iradesiyle çalışmak istemiyorsa işsiz olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca ILO'nun tanımına göre kişinin çalışmak isteği ve gücünün yanında fiilen iş arıyor olması da gerekir. Çalışma istek ve gücünde olduğu halde fiilen iş aramayan kimse de işsiz değildir.

2.1. İşsizlik Türleri

İşsizlik türlerini öncelikle gizli işsizlik ve açık işsizlik olmak üzere iki genel gruba ayırmak mümkündür.

2.1.1. Gizli İşsizlik

Herhangi bir üretim alanında işgücünün bir kısmının üretimden çekilmesi durumunda üretimde önemli bir azalma söz konusu olmuyorsa gizli işsizlik söz konusudur.⁷ Gizli işsizlikte açık işsizlikten farklı olarak kişinin bir işi vardır ve kişi teknik olarak işsiz değildir.⁸ Gizli işsizlik genellikle az gelişmiş ülkelerde tarımda ve kamu sektöründe yaygın olarak görülmektedir.

2.1.2. Açık İşsizlik

Yukarıda yapılmış olan işsizlik tanımlarındaki; yani çalışma isteğinde olunmasına rağmen iş bulamama anlamındaki işsizliktir. Yapısal İşsizlik, Teknolojik İşsizlik, Konjonktürel İşsizlik, Mevsimlik İşsizlik ve Geçici İşsizlik olarak ortaya çıkar.

2.1.2.1. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik, bir ülkenin ekonomik yapısında oluşan değişimlerden doğan işsizlik türüdür. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel

⁵ a.g.e. ,s.170

⁶ a.g.e. ,s.172

⁷ M.Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, BETA Yayınevi, Eylül 2007 (Dördüncü Baskı), s. 430

⁸ Naci Erdoğan-Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Yayın No:1461, 2004 (İkinci Baskı),S.206

yapılarındaki ve alışkanlıklarındaki değişmelere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.⁹ Tarımda makineleşmenin ortaya çıkması veya küçük işletmelerde elle üretilen ürünlerin yerine fabrika üretimi ürünlerin üretiminin tercih edilmesi sonucu yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. Mesela el tezgahlarında üretilen halılar yerine fabrika halılarının tercih edilmeye başlanması tezgahta halı üretimi yapan kişilerin işsiz kalmasını doğuracaktır. Yapısal işsizlik özellikle gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan, tarımdan sanayiye, hatta sanayi bile atlanıp doğrudan hizmet sektörüne geçilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise yapısal işsizlik teknolojik gelişme sonucu ihtiyaç duyulan yetişmiş işgücü talebinin karşılanamaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Hizmet sektörünün gelişmesi, kadınların işgücüne daha fazla katılmaları, kullanılan ileri teknoloji nedeniyle daha nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması gibi değişiklikler artık işin niteliğini ve anlamını değiştirmektedir.¹¹

Gelişen teknolojiyle birlikte üretimde insan gücüne daha az ihtiyaç duyulmakta ve işgücünün bir bölümü işsiz kalmaktadır. Daha az işgücüne ihtiyaç duyan gelişmiş üretim teknolojilerinden dolayı günümüzde üretim artışı her zaman istihdam artışı getirmemektedir.¹²

Yapısal işsizlik durumunda problem iş arayanlar ile boş işler arasındaki dengesizlikten değil, iş arayanların sahip oldukları niteliklerle boş işlerin niteliği arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır.¹³

2.1.2.2. Teknolojik İşsizlik

Bu işsizlik türü, üretimde insan gücü yerine makinenin, teknolojinin kullanılması veya yeni üretim tekniklerinin kullanılması sonucu ortaya çıkan işsizliktir.

Özellikle, sanayileşmiş ülkelerde teknolojinin gelişmesi sonucunda oluşan makineleşme, küçük işletmelerde ve zanaatlarda çalışan bir kısım zanaatkar ve işçiyi işsiz bırakır.¹⁴

Yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması sonucunda bazı meslekler önemini kaybederken bazıları ise tümüyle ekonomik

⁹ Sabahattin Zaim, a.g.e. ,s.188-189

¹⁰ Süleyman Özdemir vd., a.g.e. ,s.70

¹¹ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, İstanbul, İmge Kitapevi, 2005 (2.Baskı) s.201

¹² a.g.e. s.199-200

¹³ Recep Seymen, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, İstanbul, DER Yayınları,2004, s.79

¹⁴ Cahit Talas, **Toplumsal Ekonomi**, İstanbul, İmge Kitapevi, 1997 (7.Baskı) s.135

hayattan silinmektedirler. Ortadan kalkan mesleklerin yerini, ileri teknolojiye dayanan yeni çalışma biçimleri almaktadır.¹⁵ Yaşanan bu değişim işgücünde de önemli niteliksel değişimler gerektirmektedir. Bu değişime ayak uydurulamaması uzun süreli yapısal işsizliğe neden olacaktır.

Teknoloji değişimi nedeniyle yaşanan işsizlik artık teknolojik işsizlikten yapısal işsizliğe dönüşmüştür.¹⁶

2.1.2.3. Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik

Konjonktürel işsizlik, ekonomik yapıda talep değişimlerinden doğan dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkan işsizlik türüdür. Belli bir dönemdeki toplam talebin azalması sonucunda üretimde ve yatırımlarda meydana gelen gerileme, işsizliğe neden olur. Konjonktürel işsizlik, yapısal işsizliğe göre kısa süreli, geçici işsizliğe göre uzun sürelidir.¹⁷

2.1.2.4. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik işsizlik mevsim değişiklikleri veya mevsimsel olarak mal ve hizmet taleplerinde ortaya çıkan azalma sonucu oluşan işsizlik türüdür.¹⁸ Mevsimlik işsizlik, gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde ortaya çıkmaktadır. Tarım çalışanları kışın işsiz kalmakta, genel olarak da başka bir alanda çalışmamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde ise sadece tarımda değil, turizm ve gıda gibi muhtelif sektörlerde de mevsimlere bağlı olarak işsizlik ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de mevsimlik işsizlik Aralık-Şubat aylarında en üst seviyeye çıkarken, Temmuz-Ağustos aylarında en alt seviyeye inmektedir.¹⁹ Bu durum özellikle tarım ve inşaat sektörlerindeki çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır.

2.1.2.5. Arızı (Doğal) İşsizlik

Arızı işsizlik, emek arz ve talebi arasında dengenin olduğu ekonomilerde de görülen, çalışanların işyeri değiştirmelerinden kaynaklanan, gerekli fakat boş geçen dönemlerde karşılaşılan işsizlik türüdür²⁰. Her zaman emek piyasasına ilk defa girenler ve mevcut

¹⁵ Cahit Talas, **a.g.e.**, s.205

¹⁶ Sabahattin Zaim, **a.g.e.**, s.183

¹⁷ Naci Erdoğan-Kemal Biçerli, **age**, s.208

¹⁸ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2005, s.31

¹⁹ Sabahattin Zaim, **a.g.e.**, s.180

²⁰ Cahit Talas, **a.g.e.** s.136

işinden memnun olmadığı için işini değiştirmek isteyenlerin olması ve bunun zaman alması nedeniyle ortaya çıkan işsizlik, doğal işsizlik olarak kabul edilir ve en sağlıklı ekonomilerde bile sınırlanması mümkün değildir.²¹ Genel olarak bir ülkede arızı işsizliğin %2-3 oranındaki varlığı normal kabul edilir.²²

3. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan başlanarak yaşanan sanayileşme ve büyüme çabaları, üretim ve istihdam yapısında da değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler hem küreselleşmenin hem de ülkenin kendi dinamiklerinin de etkisiyle son yıllarda ciddi bir sosyo-ekonomik dönüşüm getirmiştir. Yaşanan gelişmeler bir takım yapısal sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkede özellikle 1980 sonrasında yaşanan hızlı değişim sosyal yapıda olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır.²³

Hızlanan kentleşme, yoğun iç göç, göçün getirdiği gecekondulaşma ve tarım işçisi olan kadının kentte işsiz kalması (veya kayıt dışı olarak ev temizliği, çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalışması), kayıt dışı istihdamın büyümesi, çocuk emeğinin istismar edilmesi, sosyal yapıda yaşanan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de işsizlik, ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerine bağlı olarak 1980'den itibaren en temel problemlerden biri olmuştur. Ülkemizde Ocak 2009 istatistiklerine göre üç milyon altı yüz elli bin kişi işsizdir.²⁴

Türkiye'de işsizlik, tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi büyük ölçüde tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörü ağırlıklı bir yapıya geçmekten kaynaklanmaktadır. Gelişme üç sektör kanununa göre olmamaktadır. Üç sektör kanununa göre tarımda çalışanların gelişmelere uygun olarak önce sanayiye geçip, oradan sonra yine gelişmelere uygun olarak hizmetler sektörüne geçmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ve tabii ki Türkiye'de de gelişme bu şekilde olmadığından tarımda çalışanlar doğrudan hizmetler sektörüne geçmek durumunda kaldıklarından ve hizmetler sektörünün talep ettiği vasıflara da sahip olamadıklarından tarım sektörü daralmakta ama istihdam aynı ölçüde hizmetler sektöründe genişlememektedir. Bu dönüşüm, işsizliği

²¹ Sabahattin Zaim, **a.g.e.**, s.192

²² Süleyman Özdemir vd., **a.g.e.** ,s.72

²³ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, **age**, s. 33-34

²⁴ TÜİK, **Haber Bülteni HaneHalkı İşgücü Araştırması 2009 Ocak Dönem Sonuçları**, Sayı:64 , 15.04.2009

ve bazı yapısal sıkıntıları beraberinde getirmektedir.²⁵ Nitekim, 2000-2009 Ocak ayı arasında tarımda istihdam % 36 dan % 22'ye inerken hizmetler sektöründe aynı oranda artış yaşanmamıştır²⁶.

Türkiye'de işgücü piyasalarına bakıldığında; tarımsal istihdamın orantısız büyüklüğü, emek arz fazlalığı, işgücünün çoğunluğunun genç ve niteliksiz oluşu, emek piyasalarının kurumsallaşamaması, toplam istihdam içinde ücretlilerin az oluşu gibi temel sorunlarla karşılaşmaktadır²⁷.

Tablo 1: 1923-2008 Döneminde İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı
1923	9.1	1945	3.1	1967	4.8	1989	8.7
1924	6.9	1946	2.7	1968	5.2	1990	7.4
1925	5.3	1947	2.5	1969	5.9	1991	8.5
1926	5.1	1948	2.3	1970	6.4	1992	8.4
1927	4.2	1949	1.8	1971	6.8	1993	9.2
1928	3.8	1950	1.5	1972	6.3	1994	8.3
1929	3.2	1951	1.7	1973	6.8	1995	7.3
1930	3.2	1952	1.9	1974	7.3	1996	6.3
1931	4.5	1953	2.8	1975	7.6	1997	7.2
1932	4.5	1954	3.2	1976	9.0	1998	6.7
1933	3.9	1955	3.1	1977	10.0	1999	7.4
1934	3.2	1956	3.2	1978	10.1	2000	6.5
1935	3.3	1957	2.8	1979	8.9	2001	8.4
1936	2.9	1958	2.9	1980	8.3	2002	10.3
1937	2.7	1959	2.9	1981	7.3	2003	10.5
1938	2.1	1960	3.1	1982	7.2	2004	10.3
1939	2.1	1961	3.4	1983	7.9	2005	10.3
1940	2.4	1962	3.4	1984	7.8	2006	9.9
1941	3.0	1963	3.4	1985	7.3	2007*	9.9
1942	3.4	1964	3.5	1986	8.1	2008*	13.6
1943	2.9	1965	3.7	1987	8.5	2009**	15.5
1944	3.1	1966	3.6	1988	8.4		

Kaynak: 1923-1987 arası Tuncer Bulutay dan aktaran M. Kemal Biçerli(a.g.e. s.467)

1988-2009 arası TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi,

15.04.2009 * ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Ocak ayı sonuçları alınmıştır.

²⁵ Süleyman Özdemir vd., a.g.e. ,s.92

²⁶ TÜİK, **HaneHalkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları**, (Çevrimiçi);www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

²⁷ Naci Gündoğan-M.Kemal Biçerli, **age**.s.209

Türkiye’de işgücü anketlerini periyodik olarak gerçekleştiren, istatistiklerini de yayınlayan resmi veri kurumu olarak Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, işsizi şu şekilde tanımlamaktadır: “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için 1988-1999 yılları arasında son altı ay, 2000 yılı ve sonrasında son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan çalışma çağındaki kişiler işsiz sayılır.” TÜİK işgücü istatistiklerini bu tanımdan hareketle oluşturmaktadır. Kamuoyunda özellikle tarımda, işsizliğin düşük çıkmasının ve işsiz sayılarına iş aramaktan vazgeçenler dahil edilmediği için işsizlik oranının, bu tanım nedeniyle, olduğundan daha düşük çıktığı düşünülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz tanım dışında ülkemizde işsizliğin düşük çıkmasının iki temel nedeni daha vardır; bunlardan ilki işsizlik sigortası uygulamasının yeterli olmaması nedeniyle özellikle tek kişinin çalıştığı ailelerde işsizliğin maliyeti çok yüksek olacağı için insanların seçici davranmaması; düşük ve kötü şartlarla da olsa önüne çıkan işi kabul etmek zorunda kalmasıdır. İkinci neden ise kamunun 1923’lerden bu yana ve halihazırda en büyük işveren konumunda olması ve kamu sektöründe aşırı istihdam (gizli işsizlik) olmasıdır.²⁸ Ayrıca kayıt dışı ekonominin de işsizliğin düşüklüğü üzerindeki etkilerini göz ardı etmemek gerekir.

Tablo:1’den görüleceği üzere, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960’ların sonuna kadar işsizliğin genel olarak % 3-% 4 civarlarında seyrettiğini görüyoruz. İlk üç yıl hariç işsizliğin % 5’in üzerine çıktığı ilk yıl 1968 olmuş, bu yıldan itibaren de geçen kırk yıl içinde % 6’nın altına düşmediği görülmüştür.

İşsizlik oranları 1970’li yılların başından itibaren artış eğilimine girmiş, işsizlik oranlarındaki bu artış eğilimi kısa sürelerle üst üste yaşanan ekonomik krizlerle daha da hızlanmıştır²⁹. 2000-2009 yılları arasında işsizlikte yaşanan değişimi incelediğimizde, işgücüne katılım oranında çok değişiklik olmamasına karşın işsizlik oranının 2000’de % 6.5’den 2002 yılında %10.3’e yükseldiğini görmekteyiz. Emeklilik yaşının yükselmesi, ekonomik krize bağlı olarak ekonominin küçülmesi, izlenen iktisadi ve sosyal politikalar neticesinde tarımdaki istihdamın küçülmesi işsizlik oranlarının yükselmesine sebep olmuş ve 2003 yılında rekor seviyeye; %10.5’e yükselmiştir.³⁰ Bu hızlı yükselişin sebebinin temel olarak 2001 ekonomik krizi olduğu çok açıktır.

²⁸ M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.470

²⁹ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, **age.**, s.35

³⁰ M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s. 471

Yaşanan krizin işsizlik açısından etkisi 2006'da azalmaya başlamış ve işsizlik %9.9'a gerilemiştir. 2008 Temmuz ayı itibariyle de 9.4'e gerilemiş, ama yaşanan küresel krizinde etkisiyle Ağustos ayında tekrar yükselerek %9.8'e, Aralık ayında %13.6'ya çıkmış ve 2009 Ocak ise ayında % 15.5'e ulaşmıştır. 2000 yılında Türkiye OECD ülkelerine yakın işsizlik oranına sahipken, yaşanan kriz ve sonrasında OECD ülkelerinin (OECD ülkeleri işsizlik oranı 2000:% 6.28, 2007:% 5.74)³¹ yaklaşık iki katına yaklaşan bir işsizlik olgusu ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye 2007 verilerine göre AB içinde Slovak Cumhuriyeti'nden (%11) sonra en yüksek işsizliğe sahip ülke görünümündedir.³² Bu yüksek işsizliğin Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik çalışmalarda önemli bir engel olacağından kuşku yoktur.³³

Tablo 2: Türkiye'de Kent-Kır İşsizliği

Yıllar	Genel İşsizlik %	Kent İşsizliği %	Kır İşsizliği %
1988	8.4	13.1	5.0
1990	7.4	10.7	4.8
1995	7.3	11.1	4.6
2000	6.5	8.8	3.9
2001	8.4	11.6	4.7
2002	10.3	14.2	5.7
2003	10.5	13.8	6.5
2004	10.3	13.6	5.9
2005	10.3	12.7	6.8
2006	9.9	12.1	6.5
2007*	9.9	11.9	6.9
2008*	13.6	15.4	10.7
2009**	15.5	17.2	11.8

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

* ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Eylül ayı sonuçları alınmıştır

Türkiye'nin ekonomik yapısında sanayi kesiminin ve hizmetler sektörünün ağır basmasına dönük gelişmeler devam etmektedir. Bu durum, kırsal kesimin işgücü fazlasının, kente doğru göçünün önemli bir nedeni olmaktadır.³⁴

³¹ OECD, **Employment Outlook 2008 Statistical Annex**

³² OECD, **Employment Outlook 2008 Statistical Annex**

³³ Süleyman Özdemir vd., **age**, s.91

³⁴ Cahit Talas, **a.g.e.**, s.176

Türkiye’de işsizlik kentsel özellikler göstermektedir ve kentlerde işsizlik kırsal alanlara göre oldukça yüksektir.³⁵Bu durum Tablo:2’den kolayca takip edilmektedir. Esasen kendi hesabına ve ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olduğu tarım sektöründe işsizlik oranının çok düşük olması gayet normaldir. Tarım sektöründe, aile üyeleri birkaç saat de olsa, aile işletmesinin çalışmasına katkıda bulunmakta, bu da tanım gereği kişinin istihdamda sayılmasına neden olmaktadır.³⁶

Türkiye’nin istihdam yapısı incelendiğinde giderek tarımın payının azaldığı görülmektedir. Bu azalmaya bağlı olarak kent işsizliği daha hızlı artmaktadır. 2001’de ekonomik krizin etkisiyle yaşanan ekonomik daralmanın sonucunda kent işsizliği 2000 yılında %8 iken, dört puanlık sıçramayla 2002 yılında 14.2’ye yükselmiştir. 2003 yılından itibaren krizin etkisinin de azalmasıyla düşme trendine girerek 2008 Temmuz ayında %11.9’a gerilemiş, yaşanan küresel krizde etkisiyle Ağustos ayında 12,0’a Aralık ayında 15.4’e, Ocak 2009’da ise %17.2’ye çıkarak tekrar yükselmiştir. Kırsal işsizliği 2000 yılında %3.9 iken kırsal bölgelerde tarım dışı işsizlik %10.2, 2009 Ocak ayında ise kırsal bölgelerde tarım dışı işsizlik %24.7 ile kent işsizliğinden yüksek düzeyde görülmüştür.³⁷ Kırsal işsizliğinin düşük oluşu, tarımda küçük toprak sahipliğinin ve ücretsiz aile işçiliğinin yaygın oluşu nedeni ile açıklanmaktadır.

Tarımsal işgücünün payının azalmasının nedenleri arasında; tarımda makineleşme, uygulanan kalkınma programlarının sanayi sektörü öncelikli olması, tarım dışı kesimlerin daha verimli olması gibi faktörleri sayabiliriz. Tarım sektörü sanayiye ve hizmetler sektörüne işgücü ihraç etmektedir. Bu ihraç köyden kente göçü de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla tüm gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de de emek yoğun üretim tekniklerinden, sermaye yoğun üretim tekniklerine geçilmeye başlanması³⁸, tarıma yönelik sübvansiyonların azaltılması, doğrudan gelir desteği uygulamaları, bazı tarımsal ürünlerin ekim alanlarının kısıtlanması, artan tarım ürünleri ithalatı ve üretim maliyetlerinde artışının³⁹ ortaya çıkardığı tarımda çözülme gibi nedenlerle, kente göçen işgücünün yeterli vasfı taşınamamasından dolayı bu kitleler hemen iş bulamamakta ve kent işsizliği artmaktadır.

³⁵ Süleyman Özdemir vd., a.g.e., s. 106

³⁶ TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, 2002, Yayın No. TÜSİAD-T/2002-12/354, s.178

³⁷ TÜİK, **HaneHalkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları**, (Çevrimiçi);www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

³⁸ Vildan Serin vd., **İstihdam Perspektifinde AB Sürecinde Türk Tarımın Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İTO, 2007, Yayın No: 2007-34, s.42-43

³⁹ Faruk Sapançalı, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 21 Sayı 2-3, Kasım 2007- Şubat 2008, s.12

Tablo 3: Türkiye'de Erkek-Kadın İşsizliği

Yıllar	Genel İşsizlik %	Erkek İşsizliği %	Kadın İşsizliği %
1988	8.4	7.5	10.6
1990	7.4	7.3	7.6
1995	7.3	7.1	7.9
2000	6.5	6.6	6.3
2001	8.4	8.7	7.5
2002	10.3	10.7	9.4
2003	10.5	10.7	10.1
2004	10.3	10.5	9.7
2005	10.3	10.3	10.3
2006	9.9	9.7	10.3
2007*	9.9	9.8	10.3
2008*	13.6	13.7	13.5
2009**	15.5	15.6	15.2

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

* ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Ocak ayı sonuçları alınmıştır

Türkiye’de 1988 yılında kadın işsizliği erkek işsizliğinin ve genel işsizliğin üzerinde oluşmasına rağmen, geçen yıllar içinde düşme eğilimi göstermekte ve 2000 yılında kadın ve erkek işsizliğinin oranı yaklaşık olarak genel işsizlik düzeyindedir. 2005 yılına kadar erkek işsizliğinin çok az altında olan kadın işsizliği, bu yılda erkek işsizliği ile eşitlenmiş ve 2006 yılından itibaren yükselme trendine girmiştir. Kadın erkek işsizliği açısından önemli farklılığı da kent-kır işsizliği rakamlarına kadın erkek ayrımında baktığımızda görmekteyiz. (Tablo:4)

Türkiye’de kadınlar, büyük bir çoğunluğu tarımda iş bulabilmektedir. Kırsal kesimden iş bulmak için kente göçen insanlara yeni iş sahaları yaratılmadığından çalışma ihtiyacı içinde olan kadınlar şehirde de işsiz kalmaktadırlar. Kadınların Türkiye’de iş hayatına katılmasının önündeki en önemli engel eğitimsizlik ve özellikle mesleki eğitimden yoksun olmaları oluşturmaktadır.⁴⁰

Türkiye’de genel olarak erkek işsizliği oranı kadın işsizliği oranına göre daha yüksektir. Ancak bu durum kentlerde değişmektedir. Kentli kadınlar arasındaki işsizlik oranı erkeklere göre daha

⁴⁰ Binhan Oğuz, **TİSK Kadın İstihdamı Zirvesi**, tebliğ, İstanbul 10-11 Şubat 2006

yüksektir⁴¹. Türkiye’de kentlerdeki işsizlikten daha çok kadın işgücü etkilenirken, kırsal alanlarda işsizliğin daha çok erkek işgücünü etkilediği görülmektedir.⁴²

Tablo 4: Türkiye'de Cinsiyete Göre Kent-Kır İşsizliği

Yıllar	Kent Erkek İşsizliği %	Kır Erkek İşsizliği %	Kent Kadın İşsizliği %	Kır Kadın İşsizliği %
1988	9.7	5.3	28.3	4.4
1990	8.4	6.2	20.7	2.9
1995	8.2	5.8	19.9	2.4
2000	7.8	4.9	13.0	2.0
2001	10.3	6.5	16.6	1.7
2002	13.0	7.3	18.7	3.0
2003	12.6	7.9	18.3	4.2
2004	12.5	7.3	17.9	3.2
2005	11.6	8.1	17.0	4.1
2006	10.9	7.6	16.4	4.3
2007*	10.7	8.2	16.0	4.1
2008*	14.4	12.4	18.5	7.0
2009**	16.4	13.7	19.8	7.3

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi,15.04.2009

* ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Ocak ayı sonuçları alınmıştır.

Nitekim1988 yılında kadın işsizliği kırdaki %4.4 iken kentte ise %28.3 olmuştur. Erkek işsizliğinde 1988 yılından 2000'lere kadar fazla değişiklik olmazken, kadın işsizliğinde genel olarak bir düşme eğilimi söz konusudur. 2000 yılında kadın kır işsizliği %2, kadının kent işsizliği %13, 2009 Ocak ayında ise kadınının kır işsizliği %7.3 iken kentte %19.8 olmuştur. Erkek işsizliğinde kır ve kent arasında farklılıklar olmakla beraber bu fark kadın işsizliğindeki kadar büyük olmamaktadır.

Kırsal bölgelerde kadınların işgücüne katılımları yoğun olarak gerçekleşmeye devam etmektedir.Kente göçte ise, işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere ve gereken donanımına sahip olmayan kadını bu özellikler, ev kadınlığına yada enformel sektörlere itmekte, bu ise kentlerde kadın işsizliğini ciddi bir soruna dönüştürmektedir.⁴³

Genç olarak nitelendirilen 15-24 yaş grubu işgücü piyasasına ilişkin sorunlardan en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır. Türkiye’de

⁴¹ Faruk Sapançalı, **a.g.e.**, s.14

⁴² Naci Gündoğan-M.Kemal Biçerli,**a.g.e.**, s.212

⁴³ Gülden Türktan, **TİSK Kadın İstihdamı Zirvesi**, tebliğ, İstanbul 10-11 Şubat 2006

işgücü talebi, özellikle eğitilmiş genç işgücü iş bulmakta zorlanmaktadır.⁴⁴ Genç işsizlik gelişmiş ülkeler için olduğu kadar ülkemiz için de oldukça önemli bir problemdir.⁴⁵

Tablo 5: 15-24 Yaş Grubunda Genel İşsizlik, Kadın Erkek İşsizliği

Yıllar	15-24 Yaş Grubu Genel İşsizlik %	15-24 Yaş Grubu Erkek İşsizliği %	15-24 Yaş Grubu Kadın İşsizlik %
1988	17.5	17.2	17.9
1990	15.3	16.1	13.9
1995	15.3	15.7	14.6
2000	13.1	13.7	11.9
2001	16.2	17.2	14.4
2002	19.2	20.3	17.1
2003	20.5	21.4	18.9
2004	19.7	20.1	18.8
2005	19.3	19.3	19.3
2006	18.7	18.2	19.7
2007*	19.6	19.4	20.0
2008*	25.7	26.2	24.7
2009**	27.9	28.5	26.7

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

* ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Ocak ayı sonuçları alınmıştır

Kadın erkek ayrımı olmaksızın Türkiye’de genç işsizliğinin oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. 15-25 yaş arası grupta yani gençler arasında işsizlik oranları 1988 yılında %17.5 iken, 2000 yılında 13.1’e düşmesine karşın 2009 Ocak ayı itibariyle %27.9’a yükselmiştir. Bu oran genel işsizliğin yaklaşık iki katıdır. Genç işsizliğinde kadın erkek açısından da çok farklılık görülmemekte; her ikisi de birbirine yakın işsizlik oranları olarak oluşmaktadır. Genç işsizliğinin yüksek olmasının işverenlerin tecrübeli eleman araması, yeni iş olanakları yaratılmaması, gençlerin özellikle de üniversite mezunu gençlerin aileleriyle yaşamları nedeniyle iş kabul etme konusunda seçici olmaları gibi nedenlerden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Türkiye’de yaşanan krizler nedeni ile reel sektörde daralma olduğundan yeni iş imkanları yaratılmamaktadır. Yeni iş imkanlarının yaratılmaması işgücüne yeni katılan gençlerin iş bulamamasına neden olmakta ve genç işsizler ordusu büyümektedir.⁴⁶

⁴⁴ Faruk Sapançalı, a.g.e.

⁴⁵ Süleyman Özdemir vd. a.g.e., s. 109

⁴⁶ Cahit Talas, a.g.e., s. 176

Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre İşsizlik

Yıllar	Okur-yazar Olmayanlar %	Lise Altı Eğitimliler %	Lise ve Dengi Meslek Okulu%	Yüksek Öğretim %
1988	3.7	8.1	18.1	9.1
1990	3.9	6.8	16.5	6.9
1995	2.9	7.3	15.1	6.1
2000	3.4	5.7	10.6	7.0
2001	3.1	7.8	13.3	7.8
2002	4.6	9.6	14.7	11.1
2003	7.0	10.2	12.8	11.1
2004	3.7	9.1	15.1	12.4
2005	4.5	9.6	13.6	10.2
2006	4.4	9.3	12.8	9.5
2007*	5.0	9.3	12.8	9.6
2008*	8.5	13.9	15.9	10.6
2009**	10.2	16.2	17.5	11.4

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

* ADNKS rakamları kullanılmıştır ** Ocak ayı sonuçları alınmıştır

Paradoksal bir sonuç olması bakımından lise ve dengi meslek eğitimi almış fertler, işsizler arasında daha büyük bir paya sahiptir⁴⁷. Orta düzey eğitilmiş kesimde işsizlik, yüksek eğitilmiş ve düşük eğitilmiş kesime göre daha yüksek görünmektedir. 1988-2009 yılları arasındaki işsizlik oranları lise ve dengi okul mezunlarında işsizliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yüksek eğitimlilerde işsizlik 1988'den 2000 yılına kadar düşme eğilimi gösterirken, 2001'den itibaren artma eğilimi göstermektedir. Bu yükselmeye 2001 finansal krizinin de etkisini dikkate almak gerekmektedir. Ayrıca eğitilmiş kesimi en çok istihdam eden finans sektörünün kriz nedeniyle küçülmesi yüksek eğitimlilerin işsizliğinde artışa neden olmuştur. Tüm eğitim seviyelerinde işsizlik oranları kriz yıllarında artmaktadır. Lise ve Meslek Liseleri mezunlarının 1988 den bu yana genel olarak yüksek işsizlik yaşıyor olmasının nedeninin eğitim sisteminde aranması gerektiği görüşündeyiz.

Ülkemizde işsizliğin nedenlerinden biri eğitim-istihdam ilişkisinin kurulamamış olmasıdır. Emek piyasasının beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate almayan eğitim sistemi işsizliğe yol açmaktadır.⁴⁸

Eğitim durumuna göre işsizlik rakamlarına kadın-erkek açısından baktığımızda birbirinden farklı iki durumla karşılaşmaktayız;

⁴⁷ Zafer Yükseler-Ercan Türkan, **Türkiye'de Hanehalkı:İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi**, İstanbul,TÜSİAD, 2008, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-03/455, s.31

⁴⁸ Süleyman Özdemir vd. **a.g.e.**,s. 107

erkeklerde eğitim yükselirken işsizlik azalmakta (lise ve dengi meslek okulu %14.9, üniversite %9.6), eğitim azaldıkça işsizlik artmaktadır (okur yazar olmayanlar %20.9, lise altı eğitimliler %17.0)⁴⁹. Kadınlarda ise tam tersi bir durum söz konusudur, yani kadınlarda eğitim düştükçe işsizlikte azalmakta (okur yazar olmayan %3.3, lise altı eğitimliler %13.5), eğitim yükseldikçe işsizlikte yükselmektedir (lise ve dengi meslek okulu %25.6, yükseköğretim %14.2)⁵⁰. Kadınlardaki eğitim seviyesinin işsizlik oranıyla doğru orantı göstermesinin nedeni, ücretsiz aile işçiliği, gündelikçilik, çocuk bakıcılığı gibi enformel işlerde yoğun olarak istihdam edilmeleridir.

İstihdamın önemli bir bölümünün eğitim düzeyi düşük işgücünden oluşması ülkenin gelişmesi ve üretim açısından olumsuz bir göstergedir. Diğer taraftan eğitim düzeyi arttıkça, işsizlik oranının artması da Türk işgücü piyasasının yapısal zaafını gösteren bir başka olumsuz noktadır.⁵¹

Tablo 7: İş Arama Sürelerine Göre İşsizler

1.000 Kişi

Yıllar	Toplam İşsiz	1-2 Ay Arası %	3-5 Ay Arası %	6-11 Ay Arası %	1-2 Yıl Arası %	2 Yıldan Fazla %
1988	1.638	0.12	0.14	0.22	0.24	0.26
1990	1.522	0.11	0.17	0.26	0.25	0.24
1995	1.655	0.15	0.27	0.24	0.18	0.19
2000	1.497	0.35	0.26	0.14	0.13	0.08
2001	1.967	0.33	0.30	0.14	0.13	0.07
2002	2.464	0.29	0.24	0.15	0.17	0.11
2003	2.493	0.31	0.26	0.15	0.13	0.10
2004	2.499	0.21	0.21	0.17	0.19	0.20
2005	2.521	0.21	0.22	0.16	0.18	0.21
2006	2.446	0.24	0.23	0.15	0.18	0.18
2007*	2.333	0.28	0.24	0.16	0.17	0.13
2008*	3.274	0.30	0.30	0.15	0.14	0.10
2009**	3.650	0.28	0.32	0.17	0.13	0.09

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009

*ADNKS rakamları kullanılmıştır **Ocak ayı sonuçları alınmıştır

⁴⁹ TÜİK, HaneHalkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları, (Çevrimiçi, www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009)

⁵⁰ TÜİK, a.g.e.

⁵¹ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, a.g.e., s.36-37

Türkiye’de iş arama sürelerinin genel olarak uzun olduğu görülmektedir⁵². 1988 yılında 1 yıl ve daha uzun süreli işsiz olanların oranı % 50 iken, bu oran düşme eğilimi göstererek 2000 yılında % 21’ e gerilemiş ama 2001 finansal krizi sonrasında yine artış eğilimine girerek 2004 ve 2005 yıllarında % 39’a çıkmıştır. Son üç yıldır 1 yıl ve daha uzun süredir işsiz olanların oranında düşme eğilimi olmasına rağmen, 2009 Ocak ayı itibariyle bu oran % 22’dir.

Türkiye’ de toplam işsiz sayısının yarısından fazla miktarda iş bulma ümidini kaybettiği için iş aramayan ve dolayısıyla tanım gereği işsiz sayılmayan insan kitlesi bulunmaktadır. İş bulma ümidi olmadığı için iş aramayan ama çalışmaya hazır olanları da dikkate alırsak, (2009 Ocak ayı itibariyle yaklaşık 4.400.000 kişi)⁵³ uzun süreli işsizliğin boyutları daha iyi anlaşılır. Buradan hareketle Türkiye’de işsizliğin kronikleştiğini söyleyebiliriz.

Kronik işsizlik olan ülkelerde, iş bulamama endişesiyle iş aramaktan vazgeçen işsizler “işsiz” tarifi dışında tutulmaktadır. Oysa bunların da işsiz grubu içinde değerlendirilmeleri gerekir.⁵⁴

4. İŞSİZLİĞİN NEDENLERİ

Gelişmiş ülkelerde genellikle talep eksikliğinden doğan işsizlik, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha çok yeterli işyeri ve kapasite olmamasından kaynaklanır⁵⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sorunu daha çok tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı değişimlerin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Nüfus artışı ve tarımdan işgücü göçü, tarım dışında yüksek miktarda istihdam yaratılmasını gerektirir. İstihdam ise istihdam kapasitesinin düzenli ve yeterli ölçüde artmasına, kısaca yatırımlara bağlıdır.⁵⁶

Genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde işsizliğin en belirgin özelliği yapısal nitelik taşımasıdır. Türkiye’de sermaye ve donatım yetersizliği, ekonomik yapıdan kaynaklanan özellikler,

⁵² Süleyman Özdemir vd. **a.g.e.**, s.109

⁵³ TÜİK **Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları**, (Çevrimiçi, www. tuik.gov.tr/VeriBilgi, 15.04.2009)

⁵⁴ Sabahattin Zaim, **a.g.e.**, s.172

⁵⁵ Sabri F.Ülgener, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul, DER Yayınları, 1991 (7.Baskı), s.127

⁵⁶ TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, 2004, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381, s.16

ülkemizin hala tarım ülkesi olma özelliğini büyük ölçüde koruması, istihdam politikalarının yetersizliği gibi faktörler, işsizliğin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.⁵⁷

Kentlere göçenlerin, formel sektörlerde iş bulup bulamadıklarına bağlı olarak göç, hem sanayi ve hizmetlerin sivil istihdam paylarını, hem de işsizlik oranlarını etkilemektedir. Tarımsal istihdam payında, kırsal kesimin terk edilmesine bağlı olarak yavaş yavaş yaşanan düşmenin nedeni olan kitle, sanayiden çok hizmetler sektöründe istihdama kaymaktadır⁵⁸

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının tarıma bağlı olmaktan çıkıp sanayi ve hizmetler sektörüne doğru gelişmesi ve kentlere göçün artmasıyla bu değişime bağlı olarak işsizlik ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 1988 yılında tarım sektörünün payı %46.6 iken 2005 yılında %29.5’e düşmüştür. Sanayinin payı 1988’de %15.8’den 2005 de %19.4’e, hizmetler sektörünün payı ise 1988 de %37,7 den 2005’de %51.1’e yükselmiştir.⁵⁹ Bu göstergeler bize, tarımdan sanayiye atlayarak doğrudan hizmetler sektörüne bir geçişin olduğunu bir başka ifade ile kırsal bölgelerden kente göçen ve hizmetler sektörünün aradığı nitelikleri taşımayan işgücünün işsiz kaldığını, bunun da kent işsizliğinin artmasına neden olduğunu anlatmaktadır.

İşletmelerde kullanılan ileri teknolojiyle, daha az nitelikli işgücü ile çalışabilen üretim süreçlerinin ortaya çıkması, işgücü arz ve talebini belirleyen en önemli faktör haline gelmiştir. Üretim teknolojisinde meydana gelen bu değişim doğal olarak emeğin daha az talep edilmesine neden olmaktadır. Teknoloji nedeniyle üretim yapmak için gitgide daha az insan gücüne gerek duyulmaktadır.⁶⁰ Gelişmiş ülkelerde yaşanan ve gelişmekte olan ülkelerde de hali hazırda yaşanmakta olan bu yapısal değişim işgücünde aranan nitelikleri değiştirmiştir. Bu değişime ayak uyduramayan niteliksiz işgücü işsiz kalmakta, ya da daha düşük ücretle düzgün olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Çokuluslu şirketlerden başlayarak şirketlerin istihdam politikaları, özellikle 1980’lerden itibaren giderek nitelikli bir çekirdek işgücü yanında, iş güvenliği olmayan, rutin işler yapan, düşük ücretli ve yarı zamanlı veya geçici işçi konumundaki bir kitlenin istihdamına

⁵⁷ Naci Gündoğan-M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s. 211

⁵⁸ Serdar Sayan, “ Demografik Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisi” **Doğu-Batı**, Ankara, Yıl:4, Sayı:17 (2.Baskı)

⁵⁹ DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, 1950-2005,(Çevrimiçi): <http://www.dpt.gov.tr>

⁶⁰ Berrin Ceylan Ataman,“İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar”,1998, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:53, Yıl:1998

dayanmaya başladı. Bununla birlikte sendikaların güç ve etkinliklerini kaybetmeleri, devletin sosyal devlet anlayışı içinde müdahalesinin kısıtlanması⁶¹ da işsizliğin artışıını etkileyen unsurlardan olmuştur.

5. İŞSİZLİĞİN SONUÇLARI

İşsizlik, sosyal problemlerin ilk sıralarında yer almaktadır ve işsiz insanların çok olduğu ve arttığı toplumlar sağlıksızdır. Kitlese işsizliğin sanayi kapitalizminin bir ürünü olduğu şüphesizdir.⁶²

Herkese iş temin edememek, sadece işsiz kişilerin maddi ve manevi sıkıntılarına neden olmakla kalmamaktadır. Bu durum, aynı zamanda ekonomik düzenin mevcut kaynaklarının tam olarak kullanılamamasına, dolayısıyla ülke refahının olması gereken yüksek düzeylerde oluşmamasına da neden olmaktadır⁶³.

İşsizliğin olması, emek gücünün bir kısmının kullanılmayarak daha az üretim yapılması anlamına gelmektedir. Okun yasasına* göre işsizlik oranındaki her %1'lik artış GSMH'nin %2.5 oranından da az olmasına neden olmaktadır.⁶⁴ Bu da göstermektedir ki işsizliğin artışı bir ülke ekonomisinin büyümesi önündeki en önemli engellerden biridir.

İşsizliğin beraberinde getirdiği sorunların başında ekonomik güvencenin kaybedilmesi yer almaktadır. Çünkü çalışmanın getirdiği maddi ve manevi doyumdan yoksun kalan insan psikolojik olarak da sorunlar yaşar. Ayrıca kaybedilen iş yaşamı, ekonomik anlamda geçim kaynağına bağlı olarak hayat standartlarının düşmesinin yanında, ruh sağlığının bozulmasının yanı sıra fiziksel rahatsızlıklara da neden olur⁶⁵.

Dolayısıyla işsizliğin sonuçlarını sadece ekonomik olarak inceleyemeyiz. İşsizliğin kişi ve toplum açısından ekonomik sonuçları olduğu gibi, işsiz kalan kişiler ve onların aileleri üzerinde psikolojik ve sosyal bir takım etkileri olmaktadır.

⁶¹ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006 (4.Baskı), s.165-166

⁶² Orhan Tuna-Nevzat Yalçıntaş, **Sosyal Politika**, İstanbul, Filiz Yayınevi, 1999, s.76-77

⁶³ Sadun Aren, **a.g.e.**, s.17

* İşsizlik ile üretim kaybı arasındaki ilişki ilk kez Amerikalı iktisatçı Arthur Okun tarafından incelenmiştir. Okun'un tespit ettiği korelasyon daha sonra "Okun Yasası" olarak adlandırılmıştır.

⁶⁴ M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s. 422

⁶⁵ KAMU-SEN, **İstihdam, İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları**, Ankara, Türkiye Kamu-Sen Arge Yayınları, 2004, Yayın No: 10, s.5

İşsizliğin kişilere yüklediği maliyetlerin başında, uzun süreli işsizliğe bağlı olarak mesleki becerilerin aşınması ve çalışmamak nedeniyle gelir elde edememek gelmektedir⁶⁶. İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkide işsizliğin süresi önemli yer tutar. İşsizliğin uzun dönem işsizliğe doğru kayması kaygı verici bir gelişmedir.⁶⁷

Yapılan araştırmalar, işsizlikle; boşanmalar, alkol ve uyuşturucu kullanımı, suç işleme, intihar gibi sosyal rahatsızlıklar ve sağlık sorunları yaşanması arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Örneğin yapılan bir araştırma herhangi bir nedenle artan işsizliğin suç miktarını arttırdığını göstermektedir⁶⁸.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda, suç işlemiş ve psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle hastanede tedavi altında bulunanların %32-56'sının çalışmadığı ve psikiyatrik bozukluğu olanlarda, işsizliğin genel topluma göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir.⁶⁹

Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç ile birlikte kentlerde işgücü artmakta, fakat sanayi ve hizmetler sektörünün sınırlı yapısının bu arza yeterli karşılığı verememesi, işsizlik meydana getirmekte, ayrıca formel sektörde iş bulamayan işgücünün enformel sektöre kaymasına neden olmaktadır.⁷⁰

Günümüzde istihdam giderek daha az bulunan bir ayrıcalık haline gelmiş bulunmaktadır. İş imkanlarının bu denli azalması çalışanları; "İşin önemi yok, önemli olan bir işe sahip olmak" görüşünden "Maaşın önemi yok, yeter ki işimiz olsun" anlayışına getirmektedir.⁷¹ İşsizlik, ücretlerin düzeyini düşürmekte, ücretlerin düşüşü ise çalışanların eksilen geliri tamamlamak için daha fazla sürelerde çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır⁷². İşsizlik nedeniyle suç oranının artması, sosyal dışlanmanın olması, çocukların eğitim alamaması vb. nedenlerle de yoksulluk kronikleşmekte ve kuşaktan kuşağa geçmektedir.

⁶⁶ M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.422-423

⁶⁷ Fikret Şenses, **a.g.e.**, s.168

⁶⁸ Necmiye Cömertler, "Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri" Ankara, 2007, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:62 Sayı:2 Nisan-Haziran

⁶⁹ Fatih Öncü vd., "Sosyo-Ekonomik Etmenlerin ve Sosyo-Demografik Özelliklerin Psikotik Olguların Suç İşlenmesinde Etkisi", İstanbul, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 2007, Sayı :18

⁷⁰ Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, Bursa, VİPAŞ, 2000, s. 115

⁷¹ Andre Gorz, **Yaşadığımız Sefalet**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.81-82

⁷² Andre Gorz , **a.g.e.**, s.76

6. İŞSİZLİKLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Literatür işsizlikle mücadele yöntemlerini pasif ve aktif istihdam politikaları olarak ikiye ayırarak ele almaktadır.

Pasif istihdam politikaları, işsiz bireylere iş bulmak, istihdam yaratmak ve işsizlik oranını azaltmak yerine, işsizlik sorununun olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan, bunun için işsizlere belirli miktarda ekonomik güvence sağlamaya yönelik önlemlerdir. Pasif istihdam politikaları genel olarak işsizlik sigortası uygulamaları ve işsizlik yardımı olarak ortaya çıkmaktadır.⁷³

Pasif istihdam politikaları daha yoğun olarak gelişmiş ülkelerde uygulanan, işsizlik nedeniyle ortaya çıkan satın alma gücünün düşmesini önleyerek işsizliğin neden olabileceği toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan işsizliği önlemeye yönelik politikalardan oluşmaktadır.⁷⁴

Pasif istihdam politikalarının bir aracı olarak İşsizlik sigortasıyla ilgili yasal düzenleme Türkiye’de, 25.8.1999 tarih ve 4447 sayılı Kanunla hayata geçirilmiştir. 4447 sayılı Kanun, işsizlik sigortasıyla ilgili uluslararası belgelerde yer alan asgari norm ve teknikleri içermekte; işsiz kalan işçiye belirli bir süre “gelir güvencesi”, “yeni bir işe yerleştirmeyi” ve işsizlik dönemi içinde “mesleki eğitim” sağlama gibi unsurları birlikte kapsamaktadır.⁷⁵ İşsizlik sigortası, kanun kapsamına giren sigortalı işçiler için zorunlu tutulmuş ve ülke düzeyinde uygulanmak üzere 1 Haziran 2002’de yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de aslında işsizlik yardımı (ödenegi) kıdem tazminatı adıyla ilk kez 1936 tarihli İş kanun’da yer almış, 1960 ve sonrasında hazırlanan İş Kanunlarında bu düzenlemeye devam edilmiştir. 1475 sayılı İş Kanunu’nda 1974 yılında yapılan değişiklikle kıdem tazminatına hak etmek için çalışılması gereken süre bir yıla indirilmiş ve kıdeme esas ücret tutarı da 15 günden 30 güne çıkarılmıştır. Hazırlanan kanun gerekçelerinde kıdem tazminatının işsizlikte ek bir güvence olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 1475 sayılı İş Kanunu’nun 13. maddesinde hizmet akdinin feshinde işverenin ihbarda bulunması hükme bağlanmıştır. İhbar süresi kıdeme göre 2 hafta ile 8 hafta arasında değişmektedir. İşveren bu ihbar süresine uymazsa bu süreyi karşılayacak ihbar tazminatı ödemek zorundadır.⁷⁶

⁷³ Meryem Koray, **a.g.e.**, s.225

⁷⁴ Naci Gündoğan-M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.222

⁷⁵ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, **a.g.e.**, s.64

⁷⁶ **a.g.e.**, s.70-73

Özelleştirme uygulamalarının yarattığı işsizliğin kişilerde yarattığı ekonomik sonuçlarını hafifletmek üzere, 24.11.1994 tarihli 4046 sayılı Kanunla, İŞKUR tarafından iş kaybı tazminatı ödenmesi, yeni bir iş bulma, meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi verilmesi ve işsizlik süresince hak sahiplerinin sosyal sigorta primlerinin ödenmesi katkıları da düzenlenmiştir.

Aktif istihdam politikaları ise istihdam yaratmaya yönelik politikalar⁷⁷. Aktif istihdam politikaları işgücü talebini arttırmaya ve işsizliği önlemeye yönelik önlemler ile yeniden eğitim, erken emeklilik, işgücü hareketliliğini sağlayıcı olan bir çok önlem ve uygulamayı içermektedir⁷⁸.

Aktif istihdam politikalarının başlıca etkisi, işsizlik sürelerinin kısaltarak bireylerin daha çabuk iş bulmasını sağlamaktır.⁷⁹

Türkiye’de aktif istihdam politikası uygulamalarından en önemli örneğini mesleki eğitim ve iş arama yardımı merkezli politikalar oluşturmaktadır. Buna göre mesleki eğitim kursları; Milli Eğitim Bakanlığı, İŞKUR ve KOSGEB tarafından sağlanmaktadır. Yerel yönetimler de açtıkları meslek kursları ile bu kurumlara destek olmaktadır⁸⁰. Ayrıca İŞKUR ve özel istihdam büroları aracılığıyla da iş bulma faaliyetlerine yardımcı olunmaktadır.

Aktif istihdam politikalarına yönelik olarak ayrıca devletin yatırımları ve istihdamı arttırmaya yönelik teşvikler vermesini sağlayan yasal düzenlemeler yapılmaktadır. 21.1.1998 tarihli 4325 sayılı “Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesiyle İlgili Kanun” gelir ve kurumlar vergisi vb. gibi istisnalar sağlayarak, yatırımları teşvik etmeye matuf, bu bölgede istihdam sağlamaya yönelik düzenlenen ilk kapsamlı düzenlemeyi oluşturmuştur. Daha sonra çeşitli yasal düzenlemelerle (4747 sayılı Kanun, 5084 sayılı Kanun, 5350 sayılı Kanun)* istihdam teşvik edilmeye çalışılmıştır⁸¹.

⁷⁷ Ömer Zühtü Atlan, **Sosyal Politika**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Haziran 2007, Yayın No:1744, s.107

⁷⁸ Meryem Koray, **a.g.e.**, s.227

⁷⁹ M.Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.489

⁸⁰ Süleyman Özdemir vd. **a.g.e.**, s. 130-131

* 4747 sayılı İstihdamın Teşviki Amacıyla Ücret Dışı Yüklerden Bazılarının Ödenmesinin Ertelenmesine Dair Kanun, 5884 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 5350 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

⁸¹ Adnan Mahiroğulları-Adem Korkmaz, **a.g.e.**, s.82-88

Son olarak; Mayıs 2008'de İş Kanunda yapılan değişiklikle kadın ve genç işsizliğini azaltmaya yönelik olarak, işe yeni alınan kadınlar ve 18-29 yaş arasındaki genç işçilerin SSK primlerinin 5 yıl boyunca (kademli olarak azalarak) işsizlik sigortası tarafından karşılanması, işsizliğin azaltılması, yatırımların istihdam odaklı artırılması amacıyla sigorta primleri işveren paylarında 5 puanlık indirimle gidilmesi düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre sigortalıların malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primlerinden işverenin ödeyeceği tutarın 5 puanı hazinece karşılanacaktır⁸².

7. SONUÇ

Ülkemizde mevsimlik işsizlik, türleri Konjonktürel işsizlik de yaşanmasına karşın esas olarak yaşanan işsizlik yapısal işsizliktir. Nüfus artışı, köyden kente göçle işgücünün tarım sektöründen doğrudan hizmetler sektörüne geçmek zorunda kalması, yapısal işsizliği doğurmaktadır.

Türkiye'de işsizlik 1970'lerden başlayarak genel olarak %7 ile 10.5 arasında seyretmiştir. Çok ender olarak bazı yıllarda % 6'lara inmiştir. Eksik istihdamı ve gücendiği için iş aramayı bırakanları da dahil ettiğimiz takdirde bu oranlar çok yukarılara çıkacaktır. Nüfus artışına karşın eğitime katılma oranının artması, köyden kente göçen kadınların ev kadınlığını tercih etmesi gibi nedenlerle işgücüne katılımın düşmesine rağmen işsizlik artan bir trend göstermektedir.

Ülkemizde yaşanan işsizlik temel olarak kent işsizliğidir. Tarımda bulunanlar, kısa süreli de olsa çalışmış olmaları nedeniyle tanım gereği işsiz sayılmadıklarından tarımda işsizlik oranları düşük çıkmakta, dolayısıyla genel işsizlik rakamları da düşük olmaktadır. Eylül 2008 itibari ile Türkiye'deki kent işsizliği %12.3'dür ve tanım gereği ümidini kaybettiği için iş aramayanlar işsiz olarak değerlendirilmemektedir. Buradan ülkemizdeki gerçek işsizlik rakamlarının açıklanan genel işsizlik rakamlarının üzerinde olduğu sonucuna varabiliriz.

Nüfusun yaklaşık yarısının işgücüne katılmaması, bağımlılık oranının da yüksek olduğunu göstermektedir. Bağımlılık oranının yüksek olması, genelde sadece aile reisinin çalıştığı anlamına gelmektedir. Tek ebeveynin çalıştığı ailelerde işsizlik yaşanması durumunda hem ekonomik hem de psikolojik olarak daha büyük sorunlar ortaya çıkmakta, yoksullaşma kaçınılmaz olmaktadır.

⁸² Çalışma Bakanlığı, www.calisma.gov.tr/article.php?article_id=477

Tek kişinin çalıştığı ailelerde çalışanlar, işsiz kalmamak için düşük ücretle ve kötü şartlarda hatta can güvenliğini hiçe sayarak çalışmayı kabullenmekte, iş seçme lüksü olmamaktadır. Düşük ücretlere çalışmanın kabul edilmesi ortaya çalışan yoksulları çıkarmaktadır.

1980'ler den başlayarak tüm dünyayı etkisine alan neo-liberal politikalar Türkiye'yi de etkilemiş ve bunun sonucunda uygulanan özelleştirme, sendikasılaştırma, esnek çalışmanın teşviki vb. politikalar ve yapısal değişim, kronik işsizliği getirmiştir.

Ülkemizde yaşanan işsizlik, işsizlik sürelerini ve ümidini kestiği için iş aramayanları dikkate aldığımızda uzun süreli işsizliktir. 2009 Ocak ayı itibari ile işsizlerin %22'lik bir bölümü bir yıldan fazladır iş aramaktadır. Yaklaşık 4,4 milyon insan ümidini kestiği için iş aramaktadır. Bu durum ülkemizde işsizliğin kronikleştiğini işaret etmektedir.

Lise ve dengi okul mezunlarında işsizliğin daha yüksek olması eğitim sistemimizin bu değişimi desteklemediğini göstermektedir. Yapısal değişimi desteklemek, kalkınmamızı sağlamak için nitelikli işgücüne ihtiyaç vardır. Özellikle meslek liseleri ve meslek yüksekokullarının bu değişimi destekleyecek şekilde, piyasanın istediği işgücünü yetiştirecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Önemli noktalardan biri de Türkiye'de yaşanan işsizliğin genç işsizliği olmasıdır. Genel işsizlik % 15.5 iken genç işsizliği %27.9'dur. Bu da yeni nesiller için yeterli iş alanlarının geliştirilemediğini göstermektedir.

Türkiye'de işsizlikle mücadele için uygulanan aktif ve pasif istihdam politikaları iyi niyetli çabalar olup, işsizliğin bir miktar düşmesine, dönemsel ve bölgesel olarak katkı yapmakla birlikte genel olarak işsizlikle mücadele için yeterli olmamaktadırlar.

Son olarak hazırlanan ve Mayıs 2008'de çıkarılan İstihdam Paketi genç ve kadın işsizliğini önlemeye yönelik olarak işverenlere sigorta primleri konusunda avantaj sağlamaktadır. İstihdam paketinin istihdam artışına ne denli etki yapacağı zaman içinde görülecektir ama istihdam paketinin açıklanmasının hemen ardından küresel ekonomik krizin etkileri nedeniyle işsizlik oranlarının artıyor olması, paketin katkılarının ölçülmesini imkansız kılmaktadır.

Türkiye'de işsizlikle mücadelenin başarılı olabilmesi için mutlaka yeni iş alanlarının açılması, eğitim sisteminin ihtiyaca göre yeniden düzenlenmesi, tarım sektörü daha verimli hale getirilerek

Kamu-İş; C:10, S:4/2009

köyden kente göçün önüne geçilmesi ve bazı bölgelerin çeşitli teşviklerle desteklenerek oralarda yatırım yapılması gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aren Sadun, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Ankara, Bilgi Yayınevi, Şubat 1975 (Beşinci Basım)

Ataman Berrin Ceylan, "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar", 1998, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:53, Yıl:1998

Atlan Ömer Zühtü, **Sosyal Politika**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Haziran 2007, Yayın No:1744

Biçerli M.Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, BETA Yayınevi, Eylül 2007 (Dördüncü Baskı)

Cömertler Necmiye, "Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri" Ankara, 2007, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:62 Sayı:2 Nisan-Haziran

Çalışma Bakanlığı, www.calisma.gov.tr/article.php?article_id=477

DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, 1950-2005,(Çevrimiçi): <http://www.dpt.gov.tr>

Erdoğan Naci - Biçerli Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Yayın No:1461, 2004 (İkinci Baskı)

Gorz Andre, **Yaşadığımız Sefalet**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001

KAMU-SEN, **İstihdam, İşsizlik ve Ücret Sorunlarına Çözüm Arayışları**, Ankara, Türkiye Kamu-Sen Arge Yayınları, 2004, Yayın No: 10

Koray Meryem, **Sosyal Politika**, İstanbul, İmge Kitapevi, 2005 (2.Baskı)

Mahiroğulları Adnan - Korkmaz Adem, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2005

OECD, **Employment Outlook 2008 Statistical Annex**

Oğuz Binhan, **TİSK Kadın İstihdam Zirvesi**, tebliğ, İstanbul 10-11 Şubat 2006

Öncü Fatih vd., "Sosyo-Ekonomik Etmenlerin ve Sosyo-Demografik Özelliklerin Psikotik Olguların Suç İşlenmesinde Etkisi", İstanbul, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 2007, Sayı :18

Özdemir Süleyman vd., **İşsizlik Sorunun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İstanbul, İTO, Yayın No: 2006-24, 2006

- Sapancalı Faruk, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 21 Sayı 2-3, Kasım 2007- Şubat 2008
- Sayan Serdar, “ Demografik Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisi” **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara, Yıl:4, Sayı:17 (2.Baskı)
- Serin Vildan vd., **İstihdam Perspektifinde AB Sürecinde Türk Tarımın Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İTO, 2007,Yayın No: 2007-34,
- Seymen Recep, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, İstanbul, DER Yayınları,2004
- Şenses Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları,2006 (4.Baskı)
- Talas Cahit, **Toplumsal Ekonomi**, İstanbul, İmge Kitapevi 1997 (7.Baskı)
- Tokol Aysen, **Sosyal Politika**, Bursa, VİPAŞ, 2000
- Tuna Orhan - Yalçıntaş Nevzat,**Sosyal Politika**, İstanbul, Filiz Yayınevi, 1999
- TÜİK, **Haber Bülteni HaneHalkı İşgücü Araştırması 2008 Eylül Dönem Sonuçları**, Sayı:193
- TÜİK, **HaneHalkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları**, (Çevrimiçi); www.tuik.gov.tr/VeriBilgi, 07.11.2008
- Türkten Gülden, **TİSK Kadın İstihdam Zirvesi**, tebliğ, İstanbul 10-11 Şubat 2006
- TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, 2002, Yayın No. TÜSİAD-T/2002-12/354
- TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, 2004, Yayın No. TÜSİAD-T/2004-11/381
- Ülgener Sabri F., **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, İstanbul, DER Yayınları,1991 (7.Baskı)
- Yükseler Zafer - Türkan Ercan, **Türkiye’de Hanehalkı:İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi**, İstanbul,TÜSİAD, 2008, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-03/455
- Zaim Sabahattin **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1997(10.Baskı)